

Camilla A Lundberg

Striden om Europa

Europa är i den politiska hetluften. Folkomröstningen om huruvida Sverige ska gå med i den europeiska monetära unionens tredje steg har höjt Europafrågans politiska temperatur. Folkomröstningen har fokuserat diskussionen och medierna fyllts med människor som torgför sina åsikter. Stundtals mycket heta debatter. Slutspurten avstannade dock hastigt i och med mordet på utrikesminister Anna Lindh. En djupt tragisk händelse som i värsta fall kan förstärka en utveckling kännetecknad av ökande klyftor mellan människor och mellan medborgare och deras valda representanter. Om rädslan, maktlösheten och antalet livvakter ökar, så växer inte politiskt mod och

samtal, där skapas inte en grogrund för en demokrati som är alla människors angelägenhet.

Folkomröstningen genomfördes trots mordet, medborgarna kunde söndagen den 14 september idka praktisk demokrati. Frågan som ställdes på valsedlarna handlade om EMU, och är djupt sammanflätad med frågor om demokrati och samhällets utveckling. Men sorgligt nog har inte frågan om euron vävts in i det större perspektivet. Folkomröstningens slutspurspanik avslöjade fotknölsargumenten; nationalismen, svartmålningen och dumargumenten. Det är bra att folkomröstningen ändå blev av, men frågan om EU:s framtida riktning är långt ifrån avgjord i och med

att du lagt din röst i valurnan, eller valt att inte göra det. Det är inte dags att slappna av.

Det är en öppen situation som Europa står inför i dag. Vad är Europa? Rent geografiskt är detta under omkonstruktion, såväl EU-institutionen som i folks medvetande. Många frågor kring Europas framtida konstruktion, funktion och roll har en ovisst och öppen utgång. Europafrågorna har onekligen aktualitet. Vi vill med detta nummer av Fronesis fånga upp vad som är på gång och dröja kvar vid de mer övergripande frågorna.

En av dessa frågor är EU:s demokratiska problem. Den formella beslutsstrukturen omfattar en EU-kommission som utan att vara valda av några medborgare innehar stor makt. De som är valda av medborgare och sitter i EU-parlamentet är tyvärr hopplöst anonyma representanter som sällan hörs eller märks. Inom EU pågår ett arbete kring Europas framtid och EU-institutionernas framtida roll i framtidskonventet. Konventet behandlade till exempel i förbifarten den europeiska centralbanken. Vad som kan åstadkommas i riktning av mer transparens vad gäller denna dolda och odemokratiska EU-institution är fortfarande osett. Detta samtidigt som centralbanken blir en allt viktigare makthavare i Europa. Mer transparens vad gäller besluten som centralbanken tar förändrar kanske situationen. Det tvingar ansvariga att argumentera för sina ståndpunkter inför allmänhet och media, något som även kan

förändra beslutens riktning. Om den europeiska centralbankens riktning är under förändring – vad är det då man röstat om?

Men den som är nyfiken på EU-projektets framtida riktning får vänta. Resultatet av framtidskonventet ska behandlas vid regeringskonferensen hösten 2003, men troligtvis dröjer beslutet om de centrala delarna längre än så. Allt för att undvika att en ny konstitution antas i samband med att Silvio Berlusconi är ordförande för EU. Regeringskonferensens resultat kommer dock att ge en fingervisning om hur resultatet landat hos medlemsstaternas valda representanter och om vart Europa är på väg. Konventets huvudarbete har varit att göra en omskrivning av konstitutionen. Olle Josephson påpekar i sin text om språk och makt att praxis i EU är att det mesta översätts från engelska (och franska) till övriga europeiska språk. Engelskan dominerar i praktiken vilket återspeglar och återskapar maktförhållanden. Lagar som är EU-översättningar eller författade utifrån EU-direktiv har blivit mer svårforcerade och mer kanslispråkliga än vad som är vanligt för lagar som från början skrivs på svenska. För demokratin är detta självklart en förlust – en anpassning till ett system där expertkulturen dominerar på bekostnad av folkrörelsekulturen. Den sammanfogade och förenklade konstitutionen som konventet har arbetat fram har hur som helst ett gott syfte i att begripliggöra konstitutionen så att en genomsnittlig gymnasist ska förstå den.

Om detta skulle bli det enda resultatet av konventet är det ändå en stor framgång. Det kan borga för en mer lättförståelig europeisk union. Om EUS grundsyften och värderingar lättare kan överblickas är det också mer sannolikt att de sätts under lupp i offentlig debatt. Tiden att diskutera konventet har dock tyvärr varit knapp vilket kraftigt kringskurit de sociala rörelsernas möjlighet att radikaliserat förslagen.

Nu rör vi vid Europafederalisternas skilleshäl. Många som talar sig varma för europeisk federalism, däribland Tysklands utrikesminister tillika de grönas representant Joschka Fischer, missar det som borde vara högst upp på prioriteringslistan – nämligen det stabiliserande och nödvändiga lodet – en gemensam offentlig arena och starka politiska rörelser som kan och vill påverka unionens arbete. Avsaknaden av en europeisk offentlighet är EU-projektets svarta hål, något som EU-medvetet och strategiskt försöker åtgärda genom riktade bidrag, stöd till gränsöverskridande projekt, stöd till NGO-möten, skapandet av EU-spel och lättsamma böcker till skolungdomar med mera. Allt för att EU ska bli mer populärt och för att det ska skapas en solid gemenskapskänsla inom projektets gränser. Om man vill satsa offensivt för en demokratisk legitimering av EU borde en europeisk folkröstning om konstitutionsförslaget vara det enda rätta. Det närmaste vi nu kom-

mit en europeisk offentlighet är ironiskt nog ofta olika arrangemang och aktioner mot EU, något som den osignerade artikeln från *Global* högljutt berättar. Artikeln nämner Seattle, Genua, Barcelona, Nice och Sevilla som det bästa exemplet på konstituerandet av en kollektiv europeisk instans. Demonstrationerna och aktiviteterna mot EU-toppmötet i Göteborg är ett annat sådant exempel. Facit från Göteborg ger bilden av öppna EU-stafetter kontrasterade med hårdbevakade avspärningar. En väl så tydlig bild av ett kluvet EU. Det finns även ett flertal intressanta gränsöverskridande rörelser inom Europa. Ett sådant exempel är *sans papiers*-rörelsen som Anna Simone presenterar och diskuterar i detta nummer av *Fronesis*, en rörelse vars största fiende är EUS hårda utestängande gränser. Ett av gränsernas senaste offer är de 23 immigranter som hittades vid floden Maritsas strand längst den grek-turkiska gränsen.¹ De europeiska sociala rörelserna kommer att spela en avgörande roll för om EU uppfattas som en demokratisk och legitim institution eller inte. Om de sociala rörelserna med en europeisk bas växer sig starkare finns ett embryo till att det offentliga samtalet och den offentliga arenan som många efterlyser på Europeanivå skapas. Starka sociala rörelser kan fylla det svarta hålet i den federala visionen om Europa och göra den mer realistisk och hållbar. Men kommer so-

1. »23 illegala invandrare dog i grekisk gränsflod«, *Svenska Dagbladet* 11 september 2003.

ciala rättviserörelser att betrakta EU som en omväg eller en första anhalt när det gäller att nå dessa rättigheter, eller kanske till och med som en språngbräda? Realpolitiskt är det avgörande vad denna och liknande rörelser har för strategier.

Sans papiers-rörelsen agerar i Frankrike på lokal nivå med lokala, omedelbara krav. Men rörelsens frågeställningar och förslag har global bäring och utmanar migrationspolitiken i den nya, globaliserade världsrordningen. De kräver rättigheter som inte är knutna till ett geografiskt område, en nation eller en kultur, utan till människan själv. Rörelsens visioner handlar om en värld där ingen är utan papper, där ingen människa är illegal. Det är en viktig och befriande position som *sans papiers*-rörelsen har, där medborgerliga rättigheter ovillkorligt knyts till människan. Detta oberoende av till exempel kristendomen, som Romano Prodi föreslog som kulturell grund för Europa och medborgarskap i unionen.² Det globala medborgarskapet är en fråga som även Guisepe Caccia koncentrerar sig på i sitt bidrag. Han påpekar att konstruktionen av en EU-federation inte kan härma efter nationalstatens tillblivelsegång, med ett skapande uppifrån och ned. EU måste ha inkludering som grundgång i skapandet av ett medborgarskap, inte fokus på exkludering som nationalstaten. EU-medborgarskap

måste vara en öppen kategori som inkluderar alla som lever inom EU:s geografiska gränser.

Låt säga att ett socialt medborgarskap är möjligt att införa i Europa. Oavsett om resultatet blir bra eller dåligt utgör det dock ingen ursäkt för att inte jobba för ett globalt socialt medborgarskap, en fråga som kommit upp vid både World Social Forum såväl som vid European Social Forum. Caccia påpekar, inspirerad av Hardt och Negri, att den bästa garanten för ett socialt medborgarskap i Europa som både har innehåll och praktisk betydelse är just starka sociala rörelser som samtidigt har en öppen yta mot den globala rättviserörelsen. Artikeln från *Global* uppmanar med frenesi protestmanifestationerna att fortsätta till Bryssel och överskrida Forret Europas gränser.

En annan gränsöverskridande rörelse, som har all anledning att både verka på global såväl som på EU och nationell nivå, är fackföreningsrörelsen. En fackföreningsrörelse med europeisk bas borde kunna leda till större solidaritet med arbetare i andra länder och borde skapa ökade möjligheter till sympatiåtgärder och aktioner. Det är en rörelse vars utveckling och förhållande till EU ger vissa ledtrådar om vart utvecklingen är på väg. Wolfgang Streeck menar att ett tecken i tiden är att staten, facket och näringslivet allt oftare agerar i gemensam nationell front för att vinna

2. Romano Prodi, *Europe As I See It* (2000).

fördelar i den hårda internationella kampen om jobben. Om samförstånd skapas med arbetsgivare och stat förblir arbetare i andra länder fienden. De som »tar våra jobb«. En annan risk med denna nya form av samförståndsanda är att den kan agera rökridå och dölja konflikter, såsom ideologiska skiljelinjer och klasskonflikter. Resultatet av facket, statens och näringslivets agerande blir, som Petter Larsson skisserar i anslutning till Streecks bidrag, en ohämmad underbudsspiral. När facket alltför billigt säljer sig till näringslivet i »nationens intresse« skadar man löntagare i andra länder genom att tvinga dem till samma usla samhällskontrakt. Med en ohämmad underbudsspiral drunknar idén om en solidarisk internationell fackföreningsrörelse. Det leder i sin tur inte till någon gynnsam situation vad gäller möjligheten till välfärds- och fördelningspolitik.

Skulle EU kunna bli en arena där fackliga rättigheter i stället stärks och vidgas? Erfarenheterna från EUS beryktade jordbrukspolitik visar att där länderna lämnar ifrån sig befogenheter, där har det varit lättare att genomdriva reformer. Det har visat sig vara lättare att förändra politiken gemensamt, det hade varit svårare eller omöjligt om varje land hade tvingats gå igenom processen på egen hand. En annan parallell är Cotonou-avtalet mellan EU och ett antal utvecklingsländer i Afrika och Karibien. Cotonou-avtalet har visat sig fungera bättre än de bilaterala avtal som fanns tidigare mellan Frankrike och dess forna kolonier.

Ett avgörande vägval är om Europa ska eftersträva att tävla med USA:s hegemoniska position eller inte. USA:s hegemoni tar sig uttryck i form av kontroll över råmaterial, militärt monopol samt spridandet av den anglosaxiska kulturen. Samir Amin och Ali El Kenz menar i detta nummer av *Fronesis*, att centrifugalkrafterna ger Tyskland större handlingsutrymme än andra EU-länder. Tillsammans med Storbritanniens separatism leder det till att EU begränsas till en nyliberal vision om gemensam marknad. De presenterar en hård kritik mot Europas passivitet och efterlyser en granskning från Europas sida, både av självbild såväl som politik. Riktningen borde vara en aktiv roll i världspolitiken. Här är Europas agerande i Mellanöstern och Ryssland viktigt. Politiskt är Europa en dvärg, argumenterar Amin och El Kenz. För att agera som en självständig aktör måste Europa nå självförsörjning eller ha egna kanaler till oljan. Ett självständigt agerande kräver å andra sidan även en militär uppbyggnad, kanske en av USA oberoende vapenindustri. I dag är USA den dominerande vapenförsäljaren till Europa. Om importen stryps i ett läge där spänningarna mellan USA och Europa är stora skulle vi stå utan leveranser på reservdelar. Segrande ur den striden skulle med all sannolikhet USA gå. Enligt Amin och El Kenz verkar det dock vara eftersträvsvärt att maktblocken balanserar varandra, en tankegång som inte sällan förs fram i debatten. Frågan är om en oberoende vapenindustri i Europa är

möjligt och önskvärt? Kalla krigets maktbalans erbjöd inget fredligt ögonblick i historien utan skapade i stället en enormt spänd situation och en omfattande militär upprustning. Maktblockspolitiken har prövats och visat ett våldsamt ansikte. Är det bristen på politisk fantasi som hindrar oss att tänka bortom maktblockspolitiken logik? Idéer om en alternativ väg, bortom ett accepterande av USA:s hegemoni eller Triadens maktbalans kommer sällan fram.

Ytterligare aspekter som lyfts fram av debattörer som ser ett starkare EU i världspolitiken som en lösning är Europas historia. De poängterar att Europa var platsen för det moderna tänkandets framväxt, med den franska revolutionen och socialismens födelse som exempel. Dessa tanketraditioner äger en radikal kärna som kan komma att erbjuda en mer rättvis och jämlikhetssträvande makt än den USA utgör. I den beskrivningen av Europas historia väljer man dock att blunda för att Europa byggde sitt välstånd på kolonialism, utslugning och rasism. Europa uppvisar ibland en vidrig historielöshet och brist på självreflektion, för att inte tala om osynliggörandet av arabvärldens bidrag till modernitetens tillblivelse.

Ytterligare en punkt som Amin och El Kenz vill ha upp på dagordningen är möjligheten till tillväxt och utveckling för Arabvärlden. De poängterar tredje världens avgörande roll för stormaktspolitiken. Något som USA, men inte Europa, har insett fullt ut. Att med detta perspektiv se på Europas och EU:s roll är

något som sällan sker i svensk debatt. Först med en aktuell och global omvärldsanalys är det möjligt att konstruktivt diskutera Europas framtida vägval.

Det finns ett starkt behov av att gå bortom nationen i det politiska handlandet och i visionerna. Visst finns det vissa drag hos de Europeiska nationerna som går att ta tillvara på i skapandet av ett politiskt alternativ bortom nationsgränserna. Välfärdsstaten har starkt stöd i hela Europa och demokratiseringen av samhällena har fortskridit under lång tid. Finns det möjlighet att stärka de sociala rättigheterna inom Europa utifrån den grundsyn som stödet för en välfärdsstat utgör? Det behövs ett vitalt embryo till ett socialt medborgarskap i Europa parallellt med starka sociala europeiska rörelser och offentliga arenor för att visioner ska närma sig det möjliga.

En tillgång såväl som en påfrestning i ett sådant projekt är EU:s utvidgning. Med öststaternas inkludering i EU krävs det en omdefiniering av EU:s självbild mot en som erkänner diversitet, multiplicitet och mångfald. Det är dags för EU:s självbild att hänga på utvecklingen. Men Europeiska unionen har en svår uppgift framför sig; att definiera en gemensam europeisk identitet som är allmängiltig men inte global, samtidigt som den inte bortser från nationella och regionala kulturskillnader. Med andra ord måste EU skapa ett »vi« som inkluderar Europa men som skiljer sig från andra delar av världen, utan att alltför mycket definieras i förhållande till sin utsida, till »de andra«.

Bortsett från diskussionen om problemen med insida kontra utsida finns även interna hierarkier i Europa som påverkar. Petya Kabakchieva förhåller sig i sin artikel till det samspel som finns mellan skapandet uppifrån och förändringar nedifrån vad gäller EU, dess institutioner och legitimitet. Hon gör det ur ett av kandidatländernas, Bulgariens, synvinkel. Hon menar att det med EU har bildats ett övernationellt rum som skapar en hierarki – mellan centrum, periferier och semiperiferier. Spelet om platserna i hierarkin sker fortlöpande. Vissa regioner kan försöka åtgärda sin, i förhållande till nationalstaten, upplevda perifera roll genom att knyta sig närmare ett annat, högre centrum, i detta fall EU. Allt för att avancera mot en högre form av periferi. Att tillhöra EU likställs med att tillhöra Europa. EU blir då det som betraktas som norm, som det som är normalt och eftersträvsvärt. De senaste 60 årens historia ska suddas ut och raderas. Ingenting kan man lära av sitt totalitära förflutna utan man rusar med öppna armar mot allting som är nytt, europeiskt och därmed »normalt«. Därigenom stärks även EU som centrum. EU och regionerna passar som hand i handske, medan nationalstaten är den nivå som försvagas. Nationernas självdöende kan återuppväcka nationalismen även hos de politiska eliterna med sin bas i nationen. Ett sätt att försvara sin makt och sin position är ju att argumentera för mer eller bibehållen makt till den nivå där ens makt får sina tänder.

Precis som den nationella identiteten är politisk är även frågan om den europeiska identiteten det. Gerard Delanty menar på att utvidgningen av EU är djupt impopulär i Europa och att det finns tydliga indikationer på ett kulturellt bakslag i form av en ökande främlingsfientlighet. EU:s förhållande till den europeiska identiteten och föreställningen om »enhet i mångfalden« understödjer även på ett paradoxalt sätt nationalistiska föreställningar. Nationella kulturers autonomi är något som EU värderar högt men som även nationalistiska och högerextrema krafter har som grund för sitt tänkande. Värnandet om varje länds nationella särart och kultur utgår från en statisk syn på nationernas och regionernas kulturer. Anders Hellström hävdar att det förutom denna gemensamma statiska kultursyn även finns ett ömsesidigt beroende mellan konsensuseliten och »högerpopulismen«. Genom att högljutt definiera högerextremistiska partier som populistiska, ociviliserade, som en omodern och övergående fas stärks även de »högerpopulistiska« partiernas argumentation att den politiska eliten är alienerad från folket, upptagna av riskabla högtflygande projekt utan förankring i folkets vilja. Hellström menar att »högerpopulistiska« partier och konsensuseliternas tydliga avståndstagande från varandra har mer med identitetspolitik att göra än med att på ett djupare plan motsätta sig varandras politiska program.

Högerextremismen i Europa spelar med största sannolikhet en oundvikligt viktig roll vad gäller EU:s framtida roll

och stabilitet. Strömningarnas utveckling blir avgörande för EU:s legitimitet i de enskilda nationalstaterna samt kring frågan om en gemensam europeisk identitet. De sociala och ekonomiska klyftorna i Europa måste överbryggas aktivt för att ett radikalt EU-projekt överhuvudtaget ska vara möjligt. Nationerna och regionernas sociala förutsättningar måste närma sig varandra och den rasmässiga hierarkins våta filt och utestängande funktion som hindrar

oss alla från att delta politiskt fullt på ett globalt plan måste lyftas bort. Det är ohållbart att sociala och ekonomiska realiteter som skriker efter reformer ska negligeras och undantryckas på den nyliberala ekonomins villkor. I Europa såväl som i övriga världen. Förhoppningen är att världen ska få se ett radikalt, mer gästfritt och mer solidariskt Europa och inte en introvert, rasistisk och superstatslängtande machobyråkrati.